

kdo knjigo prebral), v drugem pa seznam priporočenih del z imeni učencev, ki so tisto knjigo prebrali. Tako naj bi po možnosti spremljal učence iz razreda v razred. Če hočemo izvesti pri govornih vajah kratko kontrolo branja, se lahko naglo zvrste vsi, ki so prebrali na primer Jurija Kozjaka, kar je razvidno iz seznama. V tem primeru se zadovoljimo s pripovedovanjem vsebine, ker nam gre za kontrolo delovne discipline. Kadar ocenjujemo pridobljene vrednote ali globlje analiziramo posamezna dela, ne sprašujemo po vsebini, ampak se pogovarjamo o specifičnosti dela. Pogovor oživimo s tem, da delo, zlasti ilustracije, pokažemo vsemu razredu in najlepše odlomke preberemo. Seveda ne pozabimo razčiščevati stvari, ki so nekaterim meglene ali pa imajo o njih morda celo napačne pojme.

Naštejmo nekaj vprašanj, ki jih bomo zastavljali! Ste zasledili v Martinu Krpanu kak pregovor? Označite Iztoka po dejanjih in lastnostih! Kako je potekal pogovor med kmeti v Obrščakovi krčmi? Sestavite dispozicijo fabule v Velikem pričakovanju! Lokalizirajte dejanja Solzic! Opišite pisateljev odnos do živali! Ilustrirajte najpomembnejšo zgodbo! Označite prehojeno pot mladega Prežiha! Kaj je napisal Oton Župančič v predgovoru? Kakšen odnos je imela takratna oblast do Hlapca Jerneja?

Sprašujemo v smeri, ki smo jo nakazali pri zgladni analizi. Izogibati se moramo ozkosti in posploševanja. Ni na primer potrebno na vsaki stopnji zgodbo lokalizirati. Potek konkretnega pogovora naj spremlja tudi zapisovanje. Voditi nas mora to, da bodo dijaki sčasoma zapisali po svoji uvidevnosti vse, kar se jim je zdelo najlepše, kar jih je najbolj prevzelo in vznemirilo, vendar tako, da si bodo tudi ob zapiskih razvijali okus in občutek za lepo (splošno lice, razvrstitev, ilustracije). Vsak formalizem v obravnavanju tega vprašanja ima slabe posledice. Če se bomo oprijemali raznovrstnih delovnih oblik, branje in obravnavo del učencem ne bosta tako nadležna. Dosegli bomo, da bo knjiga postala vsakemu življenjska prijateljica.

Dušan Zgonec

Slovniske in pravopisne drobtine

REDKA DOSLEDNOST

Prebiram »Prosvetnega delavca«, glasilo združenj prosvetnih delavcev (št. 17/58), in berem o zaslužni prosvetni delavki: »Leto pozneje je postala član Zvezne komisije za reformo šolstva, nato še član zvezne podkomisije za obvezno šolo ter član zvezne podkomisije za šolanje učnega kadra... Je tudi zunanji strokovni sodelavec tega zavoda... jo je ta zavod predlagal za pedagoškega svetnika... Tovarišica... je tudi zunanji sodelavec našega republiškega Zavoda za proučevanje šolstva ter član Strokovnega sveta tega zavoda... Eno leto je bila honorarni direktor tega zavoda... V Mariboru je tovarišica... že več let član okrajnega sveta za šolstvo in predsednik okrajne komisije za reformo šole... Letos je postala tudi predsednik Pedagoškega društva Maribor... Do lanskega leta je bila... član republiškega Sveta za šolstvo...« Članek je podpisal D. H.

Berem in se čudim piščevi občudovanja vredni doslednosti. Recite, ali se vam ne zdi presenetljivo, da se mu ni niti enkrat zapisalo po slovensko: članica, sodelavka, predsednica, ravnateljica...
J. G.

RES — ZA KOGA PIŠEMO?

V prvi letošnji številki JiS nam F. Vernik zastavlja vprašanje, za koga pišemo, in z zgledi kaže, kako malo je doslej zaleglo vse naše prizadevanje. »Odgovorni naj vendar berejo tudi o jeziku,« pravi na koncu, in človeku se zdi to skoraj klic vpjiočega v puščavi. Tak občutek sem vsaj imel, ko sem bral v »Ljudski pravici« z dne 22. XI. 1958 v izjavi vidnega slovenskega pisatelja: »...gotovo se ni še nikoli s tako skrbjo pristopilo (!) k temu delu...«

Vprašanje je preobsežno, da bi se ga človek loteval v takem kratkem zapisu. Hotel bi mu le nekaj pripisati: skrbeti bi bilo treba, da nam ne bodo mogli reči, češ,

pometajte najprej pred svojim pragom! Uredništvo JiS mi, upam, ne bo zamerilo, če povem, da se mi ta ali oni članek našega mesečnika ne zdi brez večjih ali manjših peg. Če so že pisci površni, ali so potem uredniki preveč prizanesljivi, ali pisci pretrmasti? Zgledov bi ne bilo težko najti, naj navedem enega iz letošnje druge številke! Tudi zadnja slovenska slovnica še zmerom pravi: »Napačna je torej raba dovršnega sedanjika namesto dovršno preteklega časa v takile zvezi: V *Dunajskih sonetih Stritar obračuna z nasprotniki*. Dovršni sedanjik *obračuna* meri na prihodnost...« (211).

In vendar beremo v poročilu Jožeta Pogačnika »Knjiga o slovenski prozi«: »Ko *ugotovi* dispozicije in vnanje vzroke, ki so imeli za posledico izoblikovanje temeljnih prvin ustvarjalčeve osebnosti, se *posveti* vprašanju...« »Potem ko avtor *določi* tematske smeri slovenske proze v štirih jedrih (,) *opredeli* njene lastnosti« (JiS IV, 51, 52). Če uredništvo nima kakih novih pogledov na rabo dovršnega sedanjika, bi bilo moralo avtorja opozoriti, posebno ker se zdi prvi stavek slab tudi s svojim nemogoče zloženim oziralnim odvisnikom: »...imeli za posledico izoblikovanje temeljnih prvin ustvarjalčeve osebnosti«. Nesrečni vzroki, kaj so povzročili!

J. G.

EDINI — EDIN

Zgornja izraza sta si po obliki v razmerju določne in nedoločne pridevniške oblike iste besede. Pomensko in po vlogi pa sta se toliko razšla in ločila, da se mi za današnje pravilno pisanje zdi potrebno ločiti ju kot dvoje samostojnih besed, ki imata vsaka svojo družino. Lahko bi rekli, da je prva števnik, druga pridevnik.

V kakšnem razmerju je *edini* do števnik *êden*, saj sta si očitno v sorodstvu? Ali mu v vrsti števnikov ustreza kako posebno mesto? Števnik *êden êna êno* odgovarja na vprašanje *koliko?* kakor vsi glavni števnik. Naj nam to razmerje poskusijo razjasniti primerjave:

Koliko sinov je bilo pri hiši? *êden dvá trijé pêt*

Koliko jih je padlo? *êden dvá trijé pêt*

ali pa: (tudi: Kateri so padli) *edîni obá vsi trijé vseh pêt*

Iz primerjave je razvidno, da nam za glavna števnik *êden* in *dvá edîni* in *oba* zaznamujeta isto izčrpnost kakor za druge števnik *vsí/vseh*; tega zaimka ne moremo uporabljati ne za *êden* ne za *dvá*, zato sta razvila ta dva števnik posebne oblike za izražanje izčrpnosti. Na vprašanje *koliko?* bom tudi tedaj, če hočem poudariti števnik, odgovoril *en sám*; če pa vprašam: kateri sin je padel materi?, bom odgovoril: *edîni*, saj je samo tega imela. *Edîni* je torej že po svojem osnovnem pomenu zmeraj določne, zato mora v tem pomenu imeti zmeraj določno obliko. Rekel bi torej, da je *edîni -a -o* števnik s pomenu izčrpnosti in izključnosti drugega; števnik prav tako kakor *obá -é*. In kakšna je družina tega števnik? Samo sem sodijo: *edîncec -nca m* in *edîncek -čka m*, *edînka -e ž* v pomenu edini sin in edina hči. Stanje take sámosti lahko imenujemo *edînstvo -a s*; od tod imamo pridevnik *edînstven -a -o*; kaj pomeni pravzaprav ta pridevnik? Poskusimo na zgledu: to je *edînstven primer* v zadnjih 10 letih. Ali ni to isto kakor: to je *edîni primer* v zadnjih desetih letih? Je in ni, nekaj razlike je vendarle. Rekel bi: *edîni* primere šteje, *edînstven* jih označuje, to je lastnost primera, ki je edini; in ker bi tako lastnost včasih radi izrazili tudi s samostalnikom, je jezik naredil nerodno, ali vendar skoraj potrebno skovanko: *edînstvenost -i ž*. Tako edinstvo bi lahko imenovali tudi *edînost -i ž*, pa bomo videli, zakaj nam je beseda ta pomen tako popolnoma izgubila, da se ga zlepa ne zavemo več. V to družino sodi tudi *edînščina -e ž*, kar bi kazalo, da je kdaj obstajal tudi pridevnik *edînski -a -o* v pomenu našega ne posebno lepega *edînstven*; usoda vsega edinskega je v osamelosti, kar je blizu siromaštva in bede, saj je veselje, podjetnost in moč v skupnosti, koder drug drugega podpirajo in si med seboj pomagajo. — Števnik *edîni -a -o* je zelo blizu nedoločnega zaimka *sám -a -o*: bil sem *edîni* iz vasi — bil sem *sám* iz vasi; seveda ta zamenjava ne gre povsod, gre samo tam, koder *edîni* bolj ali manj odgovarja na vprašanje *koliko?* (*koliko* vas je bilo iz vasi? — *edîni* sem bil — *sám* sem bil), ne pa tedaj, kadar *edîni* odgovarja na vprašanje *kateri?* (*kateri* je to rekel? — *edîni*, ki je bil tam, tu mi *sám* ne more rabi). Pač pa je *edîni* razvil tudi prislovno obliko *edîno* v pomenu *samó, lè: edîno (samó, lè)* tá je mogel biti; vse je prav, *edîno (samó, lè)* spi prerad itd.

Kaj pa *pridevnik edín -a -o*? Razvil se je iz števniškega pomena, to je kaj očitno; razvil pa je tako drugačen pomen in svoje zveze, da ga moramo ločiti od

števnika edini. Kaj nam pomeni? Predvsem povezuje več osebkov v enoto, skupnost, da so kakor êden — edini: *odbor je v tem vprašanju edin* = se ujema, strinja, je iste misli; *vsì so edini v tem, da . . . ; vsa družba je edina v želji po izletu; tudi on je edin z drugimi v hiši; vsi v hiši so si edini v želji po kopalnici*. To se pravi, da se več ljudi v kaki stvari strne v êno, da so kakor êden — edini v tisti stvari. Zato pravimo, da je med njimi *edinost* = soglasnost, strnjjenost, enotnost. Biti mora med njimi nekaj, kar jih strne, *edini*, zedinjuje; *ediniti* je torej glagolsko dejanje tega skupnega vprašanja med njimi; *edinjenje -a* s ljudi za kako zadevo je koristno delo. Namesto *edinost v družbi* beremo včasih tudi *edinstvo -a* s, vendar je to v tem pomenu tuje blago, naj kar ostane pri prvem pomenu; zakaj *edinstven -a -o* nam jasno kaže, kako nič ne more pomeniti v tej zvezi; če rečem: *to je edinstvena vez med njimi*, bom samo po sili razumel, da je to tista vez, ki jih *edini*; na prvi mah bom razumel, kakor da je to doslej neznan, nova, stoletja ali pa vsaj dolgo *edina vez*, ki druži ljudi; v pomenu zedinjujoč bi bila uporabnejša in razumljivejša beseda *edinosten*, kar pa je prav tako slabotna tvorba.

V tej zvezi naj omenim še izraz *edínica -e ž* v pomenu enôta, ki je ne moremo pametno nikamor vtakniti — ker je še čisto gorka in neorganska izposojenka iz hrvaščine. Zato bi je tu ne vtikal po sili ne pod prvo ne pod drugo obliko, marveč bi jo čisto samostojno uvrstil poleg onih dveh.

Po vsem tem je zame jasno, da je treba *edin* in *edini* obravnavati danes kot dvoje samostojnih besednih družin, ker samo tako moremo res natančno razumeti pomen posameznih besed. Če obe osnovi pomešamo, se pomeni zabrišejo in je raba besed meglena. Ali je jasno tudi drugim, to naj rzsodi in pove vsak sam. j-š-

O NAPAČNI RABI PREDLOGA NASPROTI

»Zavzel je dobrodušno stališče nasproti njemu«, »dobrodušno gledišče nasproti egiptovskemu predsedniku«. Na tako ali podobno rabo predloga *nasproti* trčimo pogosto v našem dnevnem časopisju. Očitno se take napake vtihotapljuje vanje pod tujim vplivom.

V navedenem primeru je neslovensko izražanje in še predlog *nasproti* je rabljen z napačnim sklonom in v pomenu, ki ga v slovenščini nima.

Da bomo boljše razumeli pomen tega predloga, si oglejmo tri sorodne besede: *proti*, *naproti* in *nasproti*. *Proti* in *nasproti* se rabita prislovno in predložno, *nasproti* samo prislovno.

Če pravimo: *proti* je predlog ali prislov, nismo dovolj natančni, kajti predlog *proti* se drugače izreka kot prislov *proti*. Predlogi nimajo samostojnega poudarka in se izrekajo z besedo, h kateri spadajo, kot enota, medtem ko imajo prislovi samostojen poudarek.

Predlog *proti* rabimo lahko v krajevnem (grem proti domu, napotili so se proti severu) ali pa v časovnem pomenu (bilo je proti večeru, proti mraku). *Proti* izraža tudi razmerje (kaj je to proti večnosti; ena proti petim). *Nasprotje* izraža ta predlog v primerih kot: Vedno dela proti meni. Borili smo se proti trikratni premoči.

Prislovno rabimo *proti* v primerih kot: Kdo je proti? Pojdi mu proti! V zadnjem primeru lahko rečemo tudi: Pojdi mu naproti!

Nasproti je predlog ali prislov. Kot predlog se veže z roditelnikom: *Nasproti* moje bajte je sezidal hišo. Sedel je nasproti svojega najboljšega prijatelja. V pogovornem jeziku slišimo pogosto v takih primerih nepotrebno tujko *vis-a-vis*.

Prislovno se rabi ta beseda v pomenu kot: biti komu nasproti (kar je isto kot: biti proti komu). Postavil se mi je nasproti (n. pr. tat, ki sem ga hotel odgnati).

Za *naproti* sem že prej navedel en primer. *Naproti* se rabi prislovno: Do križpota mi je prišel naproti (to je z namenom, da me prijazno sprejme ali mi pomaga, potemtakem s prijaznim namenom). Tega ne smemo zamenjati s stavkom: Na križpotu mi je prišel nasproti. Tu ni izražen prijazen namen. Po naključju sva se tam srečala, lahko pa se mi je približal celo s sovražnim namenom.

Zvezo »stališče nasproti njemu« oziroma »gledišče nasproti njemu« moremo zamenjati s predložno zvezo, v kateri je izraženo razmerje, morda s predlogom do: stališče, gledišče do njega (ali z glede: glede njega). Sicer pa je stavek: Zavzel je dobrodušno gledišče do egiptovskega predsednika kaj malo slovenski. Preprost človek bi dejal: Na egiptovskega predsednika gleda dobrodušno. Ivan Tominec

O POMENU PRIMANJKATI IN PRIMANJKOVATI

V mestih in industrijskih krajih nam primanjkuje 200.000, v vaseh pa 800.000 stanovanj. Tako smo brali v časopisu, pa jezikovno ni pravilno.

Smisel tega stavka naj bi bil: V mestih in industrijskih krajih imamo toliko in toliko stanovanj premalo ali: manjka toliko in toliko stanovanj. V čem je napaka, če pravim: nam primanjkuje?

H glagolu *manjkati* s predlogom *pri* sestavljena glagola se glasita: primanjkatⁱ in primanjkovatⁱ. Primanjkatⁱ je dovršnik: Denarja mi je primanjkal^o, to se pravi: denar mi je pošel. Denar mi je pošel, preden sem mogel ves dolg poravnati. Samostalnik k temu glagolu se glasi primanjkljaj, kar pomeni isto kot tujka deficit. Primanjkovati pa spada k tako imenovanim iterativnim ali ponavljalnim glagolom, ki izražajo, da se dejanje ponavlja. *Denarja mu primanjkuje* pomeni, da mu večkrat primanjka, zmanjka denarja. »Primanjkuje stanovanj« v omenjenem primeru nima pravega smisla. V citiranem stavku je ugotovljeno stanje, ki sedaj traja; stanje pa izražamo s tako imenovanimi trajnimi glagoli. V našem primeru je to glagol manjkati; zato bomo stavek takole popravili: V mestih in industrijskih krajih nam manjka toliko in toliko stanovanj ali pa: imamo toliko in toliko stanovanj premalo.

Ivan Tominec

VELESILA

Velesila ni ljudska, temveč umetna, narejena beseda. Vzorec zanjo je bila nemška beseda »Grossmacht«. Sila pa tudi ni isto kot moč. Namesto konjska sila pravimo danes pravilneje konjska moč. Tako tudi beseda velesila po moje ni prav dobra, res pa je, da je bila nekaj časa udomačena. Danes pa že govorimo rajši o majhnih, srednjih in velikih državah.

Ivan Tominec

RAZZLOGOVANJE, TUJKE IN LOKALIZMI...

1. Pri *razzlogovanju* besed si še nismo na jasnem, ko ločujemo *soglasniško skupino*: k drugemu zlogu denemo tisti del te skupine, ki more začeti novo nesestavljeno slovensko besedo. To je v glavnem v redu. A kako naj govarjamo v Slovenski slovnici 1956 na strani 53 takole dvojnost: po-le-tje (pod točko 1), pa: vzdig-ne (pod točko 2); in podobne primere: pred-sed-nik, ali naj ločujemo pred-se-dnik, kakor nam veleva primer po-le-tje? Zdi se, da bi morala slovnica določno povedati, da mora pri ločevanju soglasniške skupine ostati koren besede *cel*, torej: pred-sed-nik in ne: pred-se-dnik, po-let-je in ne (kakor je v slovnici!): po-le-tje. Kaj menijo k temu slovničarji? Učenci po šolah se z učitelji vred tu begajo.

2. Ivan Matičič navaja rabo nekaterih *tujk in lokalizmov* ter različen okus ob njih rabi. Pripomnil bi le: pred tridesetimi in več leti smo prav tako razlikovali tuje izraze: cajt za čas, cajtenge za časopis itd. Kaj bi našteval še več! Danes nam je že v *navadi*, da nas te tujke več ne motijo, saj so jih povsem premagale lepe slovenske besede.

Da smo v zadnjih tridesetih letih toliko napredovali, je nedvomno zasluga šole in pa seveda časnikarjev in pisateljev. Prepričan sem, da bi lahko tako sčasoma v šoli pri tujkah, ki jih navaja Matičič, napredovali, da bi nam nihče več ne razlagal, da občuti kaj drugega, če reče tujko ali slovensko besedo, kakor tega več ne občutimo ob izrazih cajt — čas. Tu gre predvsem za splošno *navado* v pogovornem jeziku, za uveljavljenje, *ponašanje domačega izraza* v pismeni in ustni rabi.

3. Tu bi pritaknil tudi vprašanje, ali ne bi kazalo celo v ljudskih pesmih, ki jih imamo Slovenci toliko in nam stalno udarjajo na ušesa (po radiu in petju drugje), vsaj delno, kolikor bi ne motilo ritma, spremeniti tujke: pušeljc — šopek. Če se ne motim, je nekaj poskusov že bilo v tej smeri.

E. Boje

Opomba uredništva. V drugi in tretji točki je treba piscu pritrditi. Kar zadeva zlogovanje besed, pa tole: Seveda bi bilo prav, če bi bila slovnica dosledna. Vendar je treba pribiti, da imamo drugačno pravilo za razzlogovanje nesestavljenih in sestavljenih besed. Seveda je vmes tista širokosrčna opazka: kadar se sestave zavedamo. Videti je, da se celo sestavljavci slovnice zmerom ne zavedajo sestave.

A. B.